

ОЦЕНКА НА СЪВРЕМЕННОТО ГЕОПОЛИТИЧЕСКО ПОЛОЖЕНИЕ НА СОФИЯ*

Гл. ас. д-р Марин РУСЕВ

КРЪГОВРАТИ

Съвременното геополитическо положение на София предполага да се изясни спецификата на Балканите и България, като се имат предвид и историческите наслоения. В нашата географска литература има редица изследвания по този въпрос, но в най-пълна степен той е осветлен от Батаклиев: „Балканският полуостров е най-средиземната суша на земното кълбо, а България — най-балканската държава.“¹ Разбира се, в края на XX век, след разпадането на Югославия, такава констатация може да се приписва и на балкански райони, като Босна, Косово и Македония, но това не означава, че геополитическата значимост на страната ни е намаляла. Присъствието ѝ в балканския геополитически възел, широкият излаз на Черно море и Дунав, съседството с НАТО и държавите от бившата Югославия, близостта до Пролитите и Източното Средиземноморие правят и днес земите ни изключително актуален обект на международните отношения.²

Която и да е столица не е само средоточие на висша административна власт, а играе ролята на представителен център, визитна картичка на държавата, като олицетворява многопластовия културно-политически и социално-икономически живот на нейното население. За редица държавни образувания изборът на главен представителен град е свързан с влиянието на конюнктурно променящи се вътрешни или външни фактори, поради което такава роля в отделните исторически периоди често играят различни селища. Придунавското развитие на българската държавност през средновековието, в съчетание със

сложните военнополитически и етно-културни процеси на Балканите, предизвикват значителни промени в териториалната ѝ проекция — при това с характерна североизточно-югозападна посока. Това се отразява и върху многократната промяна в географското положение на възникващите български столици по линията Онгъл — Плиска — Преслав — Търново — Охрид.

Изборът на София за столица на следосвобожденска България през 1879 г. е продиктуван от съображения, в които прозира влиянието на природни, исторически и външнополитически фактори. Мнозина виждат в него или естествения географски център на Санстефанска България, или декларация за бъдещи териториални претенции на Княжество България, или опит на външните центрове на силата да поставят новата държава в уязвима позиция от стратегическа гледна точка. Факт е, че София по време на Освобождението не е най-големият град в страната, а с едва 20-хилядното си население е в относително неравнопоставени културно-политически позиции в сравнение с градовете като Пловдив (32 000), Русе (26 000), Варна (25 000) и Шумен (23 000).³

Като резултат от наложения избор днес столицата на България е на около 130 км от центъра на нейната територия.⁴ Същевременно крайните ѝ квартали отстоят само на около 45—55 км от относително неустойчива в исторически план, идеологически обременена и изкуствено прокарана в етническо отношение междудържавна граница. Най-красноречивият пример за неизгодното ѝ военно-стратегическо положение спрямо западната държавна граница е сръбската агресия по време на Съединението, когато вражеската армия достига на около 35 км

* Статията е посветена на 120-годишнината от обявяването на София за столица на България.

от центъра на столицата. Днес отрицателните характеристики при оценяване положението на София, в която живее всеки седми жител на България, към тази граница се запазват. Има се предвид, че на запад от нея все още не е приключил процесът на формиране на политическата карта върху територията на изкуствено създадената в началото на века многонационална Югославия. Основание за такава констатация дава все още неясният международен политически статут на Босна и Херцеговина, Македония, Косово и други. Формално погледнато, подобна географска близост спрямо политическа граница и значителна отдалеченост от геометричните центрове на европейските държави се наблюдават и при редица други европейски столици. В повечето случаи обаче това е свързано с изгодно морско или речно пристанищно географско положение. Освен това при сравнителна оценка трябва да се имат предвид и наследените геополитически дадености на отделните европейски региони.

Многопластовото културно-историческо развитие на София в тракийско, римско, византийско, славяно-българско и турско време се дължи на няколко основополагащи фактора — многобройни минерални извори, относително голям земеделски потенциал и кръстопътно географско положение на Софийското поле. С времето градът придобива търговско-икономически, административни, културно-политически и военни функции. Днес, въпреки явните неудобства, предизвикани от политическото раздробяване на Балканския полуостров, София се отличава със значителен потенциал, влияещ върху развитието на Югоизточна Европа. Освен че е столица на най-старата държава в региона, милионният град се отличава със специфични геополитически характеристики.

В класически изследвания на основателите на българската политическа география преобладава мнението, че хартландът (сърцевината, средецът, стожерът) на Балканския полуостров е разположен между София, Скопие и Ниш. Като основен довод за такова заключение се използва геоморфологичният централитет на посочените земи⁵, който предопределя тяхното ключово транспортно значение. Някои съвременни автори се придържат към подобни тези.^{6,7} Т. Христов дори стига до извода, че „софийската геополитическа зона е хартландът на Балканите“. Трудно защитимо обаче е неговото твърдение, че същевременно софийската геополитическа зона може да „приобщава оста-

налите геополитически зони на България и да интегрира българското географско пространство“. Такава едностранна теза, отчитаща предимно национално ориентирани позиции, е, меко казано, неадекватна спрямо съвременните балкански реалности.

Посоченият като средишна територия балкански триъгълник е сравнително пропорционално разположен на разстояния 650—750 км между условните краища на полуострова — делтата на Дунав, Босфора, най-южната част на континентална Гърция и полуостров Истрия. Тук се пресичат важни комуникации, свързващи Западна, Централна и Северна Европа с Източното Средиземноморие, Близкия и Средния изток. В този смисъл принадлежността на София към това средище и нейното значение за осъществяването на тези връзки са безспорни. Геополитическата динамика през XX век обаче дава основание като балкански стожер да се обозначи по-голямо пространство, разширено в посока към Белград, вместо загубилия своето предишно значение Ниш. Това се налага от увеличилата се през последните десетилетия геополитическа стойност на сръбската столица, новите политически граници на полуострова, увеличената относителна тежест на новите държавности в западната му част, големите промени в комуникационните технологии и географията на транспортната му инфраструктура.

Българската столица отстои само на около 300 км от Белград, Букурещ, Одрин и Тирана. В своеобразен втори концентричен кръг, с радиус около 500 км, са Атина, Галац и Истанбул, а в трети, с радиус 850 км — Анкара, Рим, Краков и Севастопол. За специфичното ѝ географско положение не само в европейското, но и в евроазиатското и източносредиземноморското геопространство говори и фактът, че тя е на сравнително еднакво разстояние по въздуха (1300—1400 км) от Марсилия, Женева, Франкфурт, Курск, Сочи, Александрия, Триполи и Тунис. Именно през София преминават най-важните паралелни, меридионални и диагонални пътища на Балканите — т. нар. еврокоридори № 4, № 8 и № 10, чрез които обикновено се акцентира върху особеностите на транспортно-географското положение на България.

Най-близко разположеният до София град с относително равностоен демографски потенциал е над 800-хилядният Солун. Разстоянието по въздушна линия до него е едва 240 км, а по автомобилен път — около 320 км. Липсата на високоскорос-

тна магистрала не дава възможност то да се преодолее при нормални условия за по-малко от пет часа (без да се смята престоят по границата). Независимо от това трябва да се отчита, че солунското пристанище е с около 90 км по-близко до българската столица в сравнение с бургаското. На около 300 км по въздушна линия от нея е Белград (около 1,5 млн. жители). Потенциалната му достъпност с автомобилен транспорт, поради относително добрата сухопътна инфраструктура, е за около 4,5—5 часа. На около 300 км по въздушна линия се намира и 2,5-милионната румънска столица Букурещ. Потенциалната автомобилна достъпност до нея обаче е в порядъка от около 5,5—6 часа. Благодарение на преобладаващите висококачествени пътища за такова време може да се стигне и до по-далеч разположения 10-милионен Истанбул. До Атина (около 5 млн. жители) е необходимо да се пътува значително по-дълго — около 8—9 часа. При така формулираното политическо задемие на София не трябва да се пренебрегва и изключително перспективният балкански геополитически вектор в атлантически ориентираната външна политика на България, насочен към близо половинмилионните столици Скопие (с достъпност 2,5—3 часа) и Тирана (6,5—7 часа).

Разбира се, освен пътните условия от огромно значение за достъпността и привлекателността на близкото транспортно-икономическо и урбанизационно обкръжение на София е функцията, която изпълняват политическите граници и съответните главни градове. Културно-политическата традиция на Балканите все още възпрепятства оптималната проява на пространствено-йерархичните закономерности между централните селища, по-

сочени още от Христалер⁸ и Айзърг⁹. Съвременните западни и южни сухоземни държавни граници на България блокират в значителна степен социално-икономическото развитие на столицата и нейните връзки с Агриятика и Беломорието. Същевременно удобният в транспортно отношение „сръбски коридор“ към Централна Европа е неизползваем поради несигурната политическа ситуация в нашата западна съседка. С много по-голямо значение в това отношение са относително по-отдалечените дунавски и черноморски граници.

Ако се абстрахираме от конкретните геополитически реалности, културно-политическите и социално-икономическите функции, които изпълняват конкретните държавни граници, трябва да посочим, че от гледна точка на транспортната достъпност сухопътната връзка от София до Лондон (2250 км) или до Стокхолм (2650 км) може да бъде съизмерима и с връзката от София до Дамаск (2300 км) или до Багдад (2750 км). Нещо повече, независимо от приблизително еднаквото сухопътно разстояние при определени политико-икономически условия, вторият ранг на съседство със Сирия и Ирак може да се окаже по-достъпен в сравнение с многовариантното пресичане на три, четири или пет държавни граници, за да се стигне до съвременното икономическо пространство на Европейския съюз.

Съвременното геополитическо положение и перспективи на София като българска, балканска и европейска столица в много по-голяма степен зависят от специфичните културно-политически реалности за региона, отколкото от класическите пространствено-йерархични закономерности на общественото развитие.

¹ Б а т а к л и е в, И. Сравнителен преглед на политикогеографското положение на България. — Известия на Българското географско дружество, 1937, № 7.

² Р у с е в, М. Географското положение и националната сигурност на България. — Проблеми на географията, 1997, № 3—4.

³ П е н к о в, И., В. Дойков. Градовете на България, 1998.

⁴ П о п о в, В. Центърът на територията и центърът на населението в България. — Проблеми на географията, 1989, № 2.

⁵ Р а д е в, Ж. Географска и етнографска

Македония. — Македонски преглед, 1924, № 2.

⁶ Х р и с т о в, Т. Геополитическо положение на България. — В: География на България. Физическа география. Социално-икономическа география. С., 1997.

⁷ К а р а с т о я н о в, С. Политическа география, геополитика, геостратегия. С., 1997.

⁸ C h r i s t a l l e r, W. Die Zentralen Orte Sueddeutschland. Jena, 1933.

⁹ I s a r d, W. Methods of regional analysis. New York, 1960.